

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І ПОШУК АКТУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

*Ковтун Наталія Михайлівна, д. філос. н., проф.,
завідувач кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Проблематика використання технологій штучного інтелекту (ШІ) в різних сферах діяльності людини в останні роки стала вкрай актуальною. Вони проникли практично в усі сфери діяльності людини, виробництва і сфери послуг. ШІ «зазіхнув» і на сферу, яка донедавна вважалася цариною домінування лише людини як єдиного носія творчого мислення, – сферу наукової творчості та упровадження наукових інновацій.

Одними з найбільш вживаних в Україні у безпосередній практиці є технології ШІ, репрезентовані такими платформами, як ChatGPT [2], Microsoft Copilot [5], Gemini [3] та ін. Вони активно використовуються для обробки великих обсягів інформації, великих баз даних, що дозволяє науковцям значно прискорити досягнення результатів дослідження. Окрім цього, ШІ дозволяє швидше і якісніше створювати графічні зображення результатів досліджень через діаграми та схеми, відкриває широкі можливості для перекладу з інших мов значних масивів інформації без обмежень щодо кількості слів і знаків, дозволяє перевіряти на плагіат наукові тексти за допомогою їх співставлення з великими базами даних. При цьому інструменти ШІ досі залишаються недосконалими, а досягнуті ними результати потребують верифікації.

Незважаючи на це, маємо відмітити, що перспективною сферою для використання в науковій сфері є технології ШІ, пов'язані з пошуком актуальних джерел для відповідної наукової проблематики. За незначний відрізок часу ШІ може допомогти підготувати список актуальних досліджень, який буде містити, як праці вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Але для визначення його якості і обґрунтованості маємо порівняти у цьому сегменті використання усталених способів пошуку наукових джерел з технологіями ШІ.

Для цього звернемося до досліджень українського науковця С. Брайчевського, який зауважує, що в усталених, традиційних, системах пошуку ми отримуємо ««сирі» відомості, які для розуміння слід певним чином опрацювати. Якщо цікавить, наприклад, яка столиця Гондурасу, то Google дасть нам конкретну остаточну відповідь (Тегусигальпа)» [1, с. 91]. Утім, на запит про економічну ситуацію в Гондурасі ми отримаємо лише «список посилань на різноманітні документи, які, можливо, мають відношення до економіки Гондурасу» [1, с. 91]. У підсумку дослідник має переглядати ці документи і вибирати з них ту інформацію, яка є для нього важливою і науково обґрунтованою. За умови недостатності інформації він має продовжувати пошук, вводячи різні варіації понять, категорій і векторів дослідження.

Аналізуючи ці масиви даних, науковець свідомо чи несвідомо використовує критичне мислення, відсіює частину інформації і за необхідності переспрямовує пошук в іншому напрямку. Паралельно з цим він здійснює верифікацію якості джерел, їх наукової значущості і доведеності. Внаслідок цього, у список літератури потрапляють верифіковані групи джерел, на підставі яких науковець обґрунтовує і пропонує нові гіпотези та положення новизни.

Якщо ж ми говоримо про пошук інформації за допомогою ШІ, то «ми безпосередньо ... задаємо йому основне запитання, що цікавить, і робимо це природною мовою. Відповідно, результат його роботи являє собою готову відповідь на наше запитання, і вона також представлена природною мовою» [1, с. 93]. В результаті споживач продукції ШІ отримує готовий продукт і більше нічого не зобов'язаний робити. Він може видавати цей продукт за результат власної творчості. Але отриманий продукт у формі підбірки «актуальних» наукових джерел з відповідної проблематики, створений за допомогою інструментів ШІ, зазвичай виявляється фрагментарним і однобоким. Його якість залежить від охоплення різних баз даних та введених обмежень під час пошуку. А тому науковець, навіть використовуючи отримані результати ШІ, має ставити нові завдання для ШІ, має наводити додаткові уточнюючі запити, щоб сформувані відносно цілісну картину охоплення джерел дослідження.

Під час використання ШІ у пошуку наукових джерел слід враховувати і здатність відповідних технологій до введення в оману споживача задля виконання поставленого завдання. У контексті цього дуже тривожними є результати дослідження газети «Гардіан» (Guardian), оприлюднені на початку січня 2026 року. В них було зафіксовано, що ШІ платформи Google помилково порадив людям з раком підшлункової залози уникати продуктів з високим вмістом жиру. Ця порада була цілком протилежною реальним рекомендаціям і могла збільшити ризик смерті пацієнтів від цієї хвороби [4]. Також ШІ платформи Google надав неправдиву інформацію споживачам про важливі тести функції печінки, через що люди із серйозними захворюваннями печінки помилково вважали себе здоровими. У підсумку вони не вчасно зверталися до лікарів [4]. У відповідь на оприлюднені звинувачення Google заявила, що переважна більшість її оглядів ШІ були фактологічними та корисними, і компанія постійно упроваджує практики покращення якості. Зауважимо, що в інформаційному просторі з'являється все більше даних, що деякі платформи ШІ надають недостовірні медичні, психологічні або фінансові поради.

Загалом інструменти ШІ можна активно використовувати для пришвидшення підбирання актуальних джерел для відповідної сфери наукових досліджень. Водночас науковці мають враховувати ряд методологічних викликів. По-перше, хоча ШІ має здатність обробляти великі обсяги інформації, він завжди обмежений власними алгоритмами, заданими його розробниками. По-друге, ШІ може використовувати «застарілі» або неактуальні джерела, що може мати деструктивні наслідки для дисциплін, які стосуються насамперед природничих досліджень, в яких знання серйозно оновлюється кожні 2-3 роки. При цьому просте хронологічне обмеження пошуку джерел не вирішує проблему, адже при цьому можуть бути випущені серйозні дослідження, які виходять за ці часові періоди. По-третє, на сучасному етапі розвитку досі відсутні алгоритми відсіювання ШІ «ненадійних» джерел, наукових публікацій або статистичних даних. Таке відсіювання може зробити лише людина, яка має відповідний рівень фахової підготовки і компетентності. А відтак, усі підібрані ШІ списки актуальних джерел для наукових досліджень, можуть бути потенційно односторонніми у залежності від його алгоритмів та налаштувань. Отже, вони можуть мати лише допоміжний характер у науковому дослідженні.

Список використаних джерел

1. Брайчевський С.М. Штучний інтелект в сфері інформаційного пошуку. *Інформація і право*. 2025. № 1 (52). С.90-95. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1\(52\).324690](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52).324690) (дата звернення: 14.01.2026).
2. ChatGPT. URL: <https://chatgpt.com/> (дата звернення: 28.01.2026).
3. Gemini. URL: <https://gemini.google.com/?hl=uk> (дата звернення: 21.01.2026).
4. Google AI Overviews put people at risk of harm with misleading health advice. Fri 2 Jan 2026. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2026/jan/02/google-ai-overviews-risk-harm-misleading-health-information> (дата звернення: 02.02.2026).
5. Microsoft Copilot. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-copilot/for-individuals?form=MY02P9> (дата звернення: 04.02.2026).